

СТ А Н О В И Щ Е

от доц. д-р Стефан Кирилов, Колеж по туризъм – Благоевград

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.9 Туризъм, по научна специалност „Икономика и управление на туризма“ за нуждите на катедра „Туризъм“ при Стопански факултет в Югозападен университет „Неофит Рилски“ - Благоевград.

Автор на дисертационния труд: Райна Атанасова Пашова

Тема на дисертационния труд: „Ефективната интерпретация при устойчиво развитие на туризма“

Научен ръководител: проф. д-р Мария Станкова

Основание за представяне на становище: Заповед № 2661 / 18.12.2020 г. на Ректора на ЮЗУ - Благоевград.

1. Кратки биографични данни за докторанта

Райна Атанасова Пашова е родена на 19 декември 1973 г. в гр. Рила. Завършва средното си образование в Езикова гимназия „Акад. Л. Стоянов“ - гр. Благоевград, с профил немски език. През 1996 г. завършва висше икономическо образование със специалност „География на туризма“ в Югозападен университет „Неофит Рилски“ - гр. Благоевград. Владее чужди езици: отлично немски и английски език, както и китайски на основно ниво.

Райна Пашова се обучава задочно по докторска програма в катедра „Туризъм“ при Стопански факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“ - Благоевград по научна специалност „Икономика и управление на туризма“ с научен ръководител проф. д-р Мария Станкова.

Кандидатът работи от месец септември 2000 г. в Дирекцията на Природен парк „Рилски манастир“. Към настоящия момент заема длъжността главен експерт „Връзки с обществеността, информационно обслужване, туризъм, международни дейности и проекти“ и има богат дългогодишен опит в областта на туризма в защитените територии, PR, планирането и провеждането на дейности и обучителни програми в сферата на природозащитата и опазване на околната среда, като цяло.

2. Обща характеристика на дисертационния труд

2.1. Оценка на обема и структурата

Представеният за становище дисертационен труд е с общ обем 297 стандартни страници, компютърно набран текст, в т.ч. заглавна страница, съдържание (1 стр.), списък на фигури и таблици и използвани съкращения (6 стр.), увод (9 стр.), изложение

(201 стр.), заключение (5 стр.), списък на използваната литература (13 стр.), 10 приложения (60 стр.). Обемът на дисертационния труд е напълно достатъчен и позволява на докторанта да представи теоретичните си познания и постигнати резултати от проведеното емпирично проучване по темата за ефективната интерпретация при устойчиво развитие на туризма.

Изложението е представено чрез стандартна за дисертационна разработка структура, която се състои от три основни части (глави). Илюстративният и доказателственият материал в рамките на изложението включва 26 таблици, 51 фигури, както и 4 изображения (снимки), представени в трета глава. Цялостната структура на дисертацията в общи линии е правилна, с превес на съдържанието на трета глава, която е с обем от 92 страници.

2.2. Оценка на актуалността на темата

На първо място, актуалността на темата се обуславя от необходимостта от постигане на устойчиво развитие на туризма в световен мащаб, на базата на използване на инструменти за управление, които се стремят да сведат до минимум въздействието на туристите върху околната среда. Един такъв успешен, доказал се в световната практика инструмент е интерпретацията на околната среда.

На второ място, темата е актуална, предвид фактът, че не са налице утвърдени практики в България за прилагане на интерпретация в туризма, както и за измерване на нейната ефективност, и поради тази особеност научни разработки по темата допринасят за нейното развитие.

На трето, на не на последно по значимост място, в нашата страна съществува обективна необходимост от предприемане на активни и целенасочени действия по отношение на устойчиво управление и осъществяване на туристическите дейности в защитените територии.

2.3. Оценка на тезата, обекта, предмета, целите и задачите на изследването

Уводът на дисертационния труд очертава научно-методологическата рамка на разработката. Като обект на изследването е посочена интерпретацията в контекста на устойчиво туристическо развитие, като важен фактор за осигуряване на устойчивост на туризма, осъществявана в защитените територии от категории национални и природни паркове в България, на примера на избрана дестинация - Природен парк „Рилски манастир“.

Предмет на изследването са възможностите на ефективната интерпретация в защитените територии на България. Проучени са възможностите за реализиране на ефектите от интерпретацията, чрез разработване и прилагане на модел за ефективна интерпретация. С оглед на тях се идентифицират насоки за прилагане на съществуващите управленски практики за интерпретация на защитените територии.

Формулираната **изследователска теза** на дисертацията е логична, отразява замисъла на разработката и гласи, че: *„Интерпретацията е ефективен инструмент на устойчивото развитие, малко позната е в България и съществува обективна необходимост от изясняване на проблематиката, по отношение разбирането и прилагането на ефективна интерпретация в защитените територии от категорията на национални и природни паркове“*.

Поставена е значима **научна цел** на изследването: *“на базата на теоретични и емпирични изследвания да се проучат ефективността на интерпретацията, осъществявана от експертите в защитените територии, като база за*

концептуализиране на нарочен модел в конкретиката на природните и национални паркове в България, във връзка с устойчивото туристическо развитие. С оглед на това, се анализират международния опит, силните и слаби страни в предоставянето на интерпретация, както и нуждите от обучение по отношение на интерпретативни техники за водачи-интерпретатори у нас“.

Авторът посочва **пет изследователски задачи**, способстващи постигането на научната цел на разработката, а именно:

Първо, идентифициране и анализ на терминологичния апарат и проучване на теоретичната мисъл относно интерпретацията на околната среда, специфичните ѝ характеристики и тенденции за развитие в контекста на устойчивото развитие на туризма;

Второ, проучване на същността, особеностите и състоянието на интерпретацията в България и по-конкретно в категориите защитени територии – национални и природни паркове;

Трето, концептуализиране и адаптиране на система от критерии, показатели и методика за анализ, оценка и подобряване на ефективността на интерпретацията в защитените територии в България;

Четвърто, разработване и апробиране на модел за ефективността на интерпретацията, прилагана в защитените територии в България;

Пето, дефиниране на насоки за прилагане на съществуващи управленски практики за интерпретация в защитените територии в България.

2.4. Оценка на методическия инструментариум

За постигане на поставената научна цел и изпълнение на произтичащите от нея задачи докторантът използва количествени и качествени методи. По-конкретно, той включва преглед на нормативната уредба и специализираните публикации по темата, както и ползва методите на наблюдението, експертната оценка, синтеза и SWOT анализа. По този начин се определя отреденото място на интерпретацията в управленските документи на защитените територии в България, каквито са плановете за управление на националните и природни паркове.

Методът на анкетното проучване е приложен по отношение на изследването на нагласите на туристите към интерпретацията при природно-базиран туризъм, а качественият метод на дълбочинното интервю е приложен за идентифициране на проблемите за прилагането на интерпретацията в защитените територии и необходимостта от обучение.

2.5. Оценка на информираността на докторанта

Докторантът показва добра осведоменост относно теоретичните и практически постижения в областта на изследване на интерпретацията и нейната ефективност. Използва общо 201 информационни източника, от които 25 на кирилица, 94 на латиница, 27 нормативни, програмни и стратегически документи и 55 електронни интернет източника.

2.6. Оценка на съдържанието на дисертационния труд

В първа глава „*Същност и характеристика на устойчивостта в контекста на туризма*“ авторът изследва концептуалната рамка на устойчивото туристическо развитие, като е извършен преглед на основите параметри на устойчивостта и устойчивото развитие. Проследени са последиците за света от развитието на туризма,

както положителни така и негативни. Направен преглед на параметрите на устойчивост, заложиени в основните цели на Европейския съюз, респективно на България.

Във **втора глава** „*Методологични особености при изследване на интерпретацията при природно базиран туризъм*“ се проследява появата на феномена интерпретация първо в страните от Американския континент и Австралия, в последствие в Западна Европа и България. Представени са основни постановки относно развитието на теоретичната мисъл по отношение на интерпретацията, както и на ефективното ѝ прилагане за постигане на устойчиво туристическо развитие. Разгледани са набор от методи за анализ и оценка на ролята на интерпретацията и ефекти от въздействието ѝ при природно базиран туризъм. Докторантът също разгледал в детайли методологическият апарат, с който борави в дисертационния труд, както и мотивите за избора на отделните му елементи.

Трета глава, озаглавена „*Постигане на устойчивост на туристическия интерес чрез интерпретацията за избрана туристическа дестинация*“ на дисертацията съдържа графична и таблична визуализация на резултатите от проведеното емпирично проучване. Анализирани са резултатите от проведени две отделни анкетни изследвания - първото на нагласите на посетителите на Природен парк „Рилски манастир“ и второто на туристи, взели участие в интерпретативна програма, както и резултатите от дълбочинно интервю с експерти от администрациите на национални и природни паркове в България, предоставящи интерпретативни услуги. Представен и апробиран е също модел за ефективна интерпретация.

В обобщение на съдържанието на дисертационния труд се налагат следните **изводи**:

Първо, в разработката се разглежда ясно дефиниран научно-практически проблем, свързан с изследване на ефективната интерпретация при устойчиво развитие на туризма. За решаването му е систематизиран терминологичен апарат и изследователски инструментариум, който е апробиран по отношение на избрана туристическа дестинация - Природен парк „Рилски манастир“.

Второ, авторът познава научните достижения, както в областта на прилагане на ефективна интерпретация в туризма, така и по отношение на методологията - критерии, показатели и методика за анализ и оценка на ефективността на интерпретацията. Това е видно, както от текста и използваните литературни източници, така и от осъществения контакт с единия от авторите на модела за оценка на интерпретацията – Sam Ham, водещ експерт в областта на интерпретацията.

Трето, авторът показва умения за самостоятелно научно изследване, осмисля съществуващи научни резултати и аргументиране на собствени идеи. В подкрепа на това, може да се посочи проведените от докторанта две анкетни проучвания и едно дълбочинно интервю.

3. Научно-приложни приноси в дисертационния труд

В дисертационния труд се съдържат пет **научно-приложни резултати с характер на приноси** в областта на научното знание за интерпретацията и влиянието ѝ върху удовлетвореността на туристите в защитените територии:

3.1. Дефинирано е понятието интерпретация в туризма, както и е установена връзката между ефективната интерпретация и устойчиво развитие на туризма;

3.2. Проучено е състоянието и развитието на интерпретацията в България и по-конкретно в защитените територии и са дефинирани насоки за подобряване съществуващите управленски практики за прилагане на интерпретация в защитените територии при устойчивото развитие на туризма;

3.3. Оценено и анализирано е влиянието на интерпретацията върху удовлетвореността на туристите в защитените територии, поставено във връзка формиране на решение за бъдещи посещения, при повишена осъзнатост, съпричастност и ангажираност към опазването на околната среда;

3.4. Адаптиран е метода на Nam & Weiler за оценка на ефективността на интерпретацията, като е разработен и апробиран модел, отразяващ спецификата в защитените територии в България;

3.5. Изведени са препоръки за ефективна интерпретация в защитените територии в България.

4. Критични бележки и въпроси

Критичните бележки по дисертационния труд имат конкретен характер, както теоретичен, така също и практико-приложен. Представени тук, те са най-вече основание за препоръка към бъдещата работа на Райна Пашова в научен и практико-приложен план.

Считам, че дисертационния труд би спечелил от по-детайлното дискутиране на представените теоретични аспекти на изследваната проблематиката, особено в първа и втора глава. Добре би било да се дискутира проблематиката като се обърне внимание на дефиниране на насоки на базата на прилагани съществуващи управленски практики на природна интерпретация в защитените територии извън страната. Дисертационният труд би имал по-изчерпателен характер, при извършването на сравнителен анализ на базата на изследвания на сходни дестинации от региона, включително и такива наложили се като успешни устойчиви практики. Докторантът при бъдещи изследвания категорично може да използва терминологията „*природна интерпретация*“ или „*интерпретация на природното наследство*“, вместо „интерпретация при природно базирания туризъм“ още повече, когато това касае обекти със специфичен режим на защита - защитени територии, от категории национални и природни паркове, а също и защитени зони.

Може да се отчете също диспропорции на отделни параграфи в изложението, като такива се наблюдават в ПЪРВА ГЛАВА, т. 1.3. с обем 12 страници, във ВТОРА ГЛАВА, т. 2.1. с обем от 8 страници и в ТРЕТА ГЛАВА, т. 3.1., съответно с обем от 7 страници.

Видно е, че някои от предложенията, изводите и насоките, които докторант Пашова дава, не са безспорни, могат да се тълкуват като дискуссионни и дори може да се приеме, че в отделни аспекти са субективно-пристрастни. Това провокира и моите въпроси към нея, а именно:

- 1.** Кои ключови характеристики бихте извели като положителни, които пряко биха повлияли върху разработения от Вас модел за ефективна интерпретация, в контекста на текста и схемата, представени на стр. 202 – 204 (Трета глава, т.3.3, *Втори етап: Политика за прилагане/Стратегически подходи*)?
- 2.** Как оценявате състоянието и какви са особеностите на изследваната от Вас интерпретация в България и по-конкретно в защитените територии от категории национални и природни паркове?

5. Други изисквания към дисертационния труд

Райна Атанасова Пашова прилага към дисертацията общо 7 публикации по темата на разработката, от които три са самостоятелни и четири в съавторство. За общите публикации не са представени декларации за съотношението на авторското участие в тях.

Представените публикации отразяват части от дисертационния труд и му осигуряват достатъчна публичност. Отличават се с прецизност, аналитичност и обосновааност. Въпреки това, препоръчвам на докторантката да повиши качеството на публикационната си активност, като представи резултатите от дисертационния си труд в научни издания, реферирани и индексирани във водещи международни бази данни.

Приложеният към процедурата автореферат включва шест раздела, с обем 60 страници. Същият съдържа основните моменти и синтезирано изложение на дисертационния труд и отговаря на изискванията.

6. Заключение

Изложенията в настоящото становище критични бележки и препоръки не са от такова естество, че да надделеят над положителната оценка за научните приноси в дисертационния труд. В подкрепа на това съм убеден, че вследствие на положените труд и усилия и на базата на аргументирания научен анализ, в него напълно са постигнати поставените цели и задачи. Представеният дисертационен труд **„Ефективната интерпретация при устойчиво развитие на туризма”** отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за неговото прилагане, както и на Вътрешните правила за развитие на академичния състав в ЮЗУ „Неофит Рилски“.

В заключение мога убедено да заявя положителната си оценка на дисертационния труд на Райна Пашова, като държа да подчертая, че тя е цялостна и се основава на задълбочения теоретичен анализ и обобщения, дизайна на изследването, подбора и адаптацията на инструментариума, интерпретацията на данните и направените обобщения и изводи. Това ми дава основание да поставя на докторанта **положителна оценка** и да предложа на уважаваното научно жури да **присъди на Райна Атанасова Пашова образователната и научната степен “Доктор”** по професионално направление 3.9 „Туризм“, по научна специалност „Икономика и управление на туризма”.

гр. Благоевград

12.01.2021 г.

Изготвил становището:

(Доц. д-р Стефан Кирилов)